

**Det glömda
Europa**

Samtal med Valdo Randpere och Leila Miller

Svensk Tidskrift har genom sin redaktör, Gunnar Hökmark, intervjuat det avhoppade estniska paret Valdo Randpere och Leila Miller.

Svensk Tidskrift: Vad förvånade er mest när ni kom till Sverige?

Valda Randpere/Leila Miller: I Estland är de flesta människor fullt sysselsatta med att hitta på olika sätt att kunna bilda ett eget hem. I praktiken är det näst intill omöjligt utan mycket lång väntetid, såvida man inte har särskilda anställningar som berättigar till bättre placering i kön.

Här i Sverige, utan att någon väntade på oss, fick vi ett eget hem efter några veckor. Det är svårt att förstå att en förhoppning som inte gick att infria inom överskådlig tid i Estland var så lätt att realisera här i Sverige.

SvT: Vad förvånade er mer?

VR/LM: Om man studerar och om man arbetar här i Sverige kan man göra karriär och man kan utvecklas i sitt yrke. I Sovjet är det så att utbildade har sämre betalt samtidigt som den karriär man gör inte motsvarar ens förmåga utan beror på vilka bekantskaper man har. Sovjet är på det sättet ett feodalt samhälle, oftast är det pamparnas barn som gör karriär, oavsett om de har kompetens eller ej.

SvT: Är den här typen av reflektioner sådant som vanliga människor tänker på och diskuterar i Estland?

VR/LM: Ja, det är någonting som de flesta är medvetna om. Man försöker på olika sätt inrätta sig efter de regler som finns i ett sådant samhälle.

SvT: Varför finns det så få bostäder?

VR/LM: Det beror på att det kommer så

många invandrare från Ryssland. De har automatiskt en förstahandsrätt till nybyggda lägenheter. I vissa nybyggda områden är det bara ryssar. I många andra områden i Sovjetunionen finns inte så mycket bostäder men just i Tallinn finns det mycket byggande. Men för den vanlige esten finns det i praktiken ingen möjlighet att få en lägenhet. Man kan i och för sig köpa en lägenhet genom att betala 20 000 rubel; läkare och lärare har förstahandsrätt till att köpa sådana lägenheter. Men eftersom de bara tjänar 140 rubel i månaden har de i praktiken ingen möjlighet till detta. I stället blir det krigsveteraner eller partipampar som får möjligheterna.

SvT: Vad visste ni om Sverige?

VR/LM: Nästan ingenting. I propagandan talar man inte mycket om Sverige. Propagandamakarna försöker i stället framhäva USA som motsatsen till Sovjetunionen. USA framställs i sin kapitalism som ett mycket korruperat och förstört land. När man talar om Sverige refererar man helt enkelt till den typ av kapitalism som man påstår härskar i USA.

SvT: Tror människorna på propagandan, är det vanligt att den präglar människors sätt att tänka sig omvärlden?

VR/LM: Nej, alla är skeptiska till nyhetsförmedlingen. Genom att man i Estland kan jämföra sändningarna från Moskva med den finska TVn får man distans till vad som sägs i propagandan.

I praktiken tar det sig uttryck i att man egentligen inte läser så mycket av vad

som står i tidningarna. Referat från olika partiarrangemang eller vad framträdande partimedlemmar har sagt dominerar visserligen tidningarnas förstasidor. I stället läser man egentligen bara sporten och olika typer av "lustiga skrivelser", typ utdrag ur Guinness rekordbok.

SvT: Hur kommer det sig att ni inte sökte asyl i Finland?

VR/LM: De flesta vet att om man söker sig utomlands så vågar man inte stanna i Finland. Det händer ibland att estniska kvinnor gifter sig med finska medborgare och flyttar till Finland. Om de sedan skiljer sig tvingas de flytta tillbaka till Estland. I Finland accepteras de inte. Ingen som överväger att fly från Estland tänker sig att man skall göra det till Finland. Risken är alltför stor att man blir utlämnad.

SvT: Om man nu inte har 20 000 rubel, och det har ju inte de flesta, hur får man då en bostad?

VR/LM: För det första dröjer det väldigt länge innan man får en bostad. Det är viktigt att man har en god ställning på sin arbetsplats och att man har ett stort förtroende inom facket. Oftast är det facket som utdelar bostäder.

I praktiken bor de flesta människor kvar hemma hos sina föräldrar i små lägenheter. Leila bodde kvar tills hon var 25 år och hade barn.

Många människor bor kvar hemma även sedan de har fått barn. I praktiken blir det ofta så att man flyttar hemifrån först när barnen blivit så stora att de börjar söka efter lägenhet.

Ett sådant system skapar stora slitningar i äktenskapen. Därför är det inte att undra på att skilsmässofrekvensen är hög liksom frekvensen av aborter.

SvT: Hur ser bostäderna ut?

VR/LM: Genomgående är att de ofta är byggda så att man skall bo kollektivt. Under en lång tid ansågs detta vara en viktig idé i sig själv, att man tex inte skulle laga sin mat för sig själv utan att man skulle laga mat tillsammans med andra familjer. Därför är oftast köket gemensamt med andra familjer.

SvT: Hur träffades ni?

VR/LM: På Ösel, på ett studentläger. Leila var på semester där och arbetade med en studentgrupp. Det är ett vanligt sätt att komma ut i naturen och få en ledighet. Valdo var en sångare på Kom-somolturné, den sista sommaren innan han skulle börja på justitieministeriet.

SvT: Hur många vänner hade ni i Estland?

VR/LM: Många, man umgås mycket mer informellt och ledigt i Estland än i Sverige.

SvT: Vågade ni tala med någon om att ni skulle fly?

VR/LM: Med många hade vi talat lite löst om tanken på att fly. Men när vi väl hade bestämt oss visste inga av våra vänner om att vi hade en konkret plan.

SvT: Är det något mer som har förvånat er i Sverige?

VR/LM: Ja en sak som vi är mycket förvånade över är att svensk TV verkar vara sämre än finsk. I Estland kunde man se de två finska kanalerna liksom en estnisk och två från Leningrad. Där visas nästan bara krig. Finsk TV är mycket bra däremot.

SvT: Är det vanligt att unga människor bor ihop som man gör i Sverige?

VR/LM: Nej, eftersom man, för att man överhuvudtaget skall kunna få en lägenhet i praktiken måste vara gift, så är det inte möjligt att bara vara sammanboende.

SvT: Vad jobbade Valdo med?

VR/LM: Jag jobbade med kultur och propaganda för unga människor. Propaganda och kultur hänger mycket nära samman. Vi sysslade med olika typer av radioprogram och tidningar för unga människor.

SvT: Vad tycker du om det svenska systemet?

VR/LM: Vi är lite främmande inför socialdemokratien. Det är som om de försöker hävda någon kålsuparteori att USA och Sovjet är lika dåliga eller att USA to m är sämre. Det är svårt att förstå när man har levt där. Även om Sverige geografiskt är så beläget att det finns anledning att ta hänsyn till den faktiska situationen, verkar det som om svenska socialdemokrater är mer kritiska till

samhällssystemet i USA än i Sovjet liksom att de oftare anpriser Sovjet än USA i utrikespolitiska frågor.

Utan att vi kan alltför mycket om det svenska systemet så är det en fantastisk sak att man alltid kan välja bort någon eller något som är dåligt. Man kan byta ut det. I Sovjet är det de där uppe som bestämmer. De kan bestämma om de skall börja krig eller vad som helst.

SvT: Talade ni med andra människor om att det saknades frihet i Estland? Att samhällssystemet förnekar människor frihet?

VR/LM: Ja, kanske med en mycket god vän. Även om varje fest innehåller många politiska skämt så finns det inte så stort politiskt intresse. Eftersom man inte har någon möjlighet att påverka så finns det inte så stort intresse att diskutera politik. Eftersom jag (V Randpere) var aktiv och jobbade i justitiedepartementet var jag också medlem i det kommunistiska partiet. Men ingen betraktade mig på grund av det som kommunist och diskuterade med mig i den egenskapen. Med den typen av jobb jag hade var det bara naturligt att jag var medlem i kommunistpartiet. Den typen av partitillhörighet intresserar inte människor.

I praktiken finns inte något intellektuellt utrymme att formulera annorlunda tankar. Böcker, tidningar och alla möjliga tankekanaler präglas ju av idéer som man själv inte alls kan påverka.

SvT: Säger man till varandra att systemet i Sovjetunionen är dåligt?

VR/LM: Nej, det är inte så mycket systemet som man diskuterar. Snarare enskilda företeelser. Man kan säga att det var dåligt, det är dåligt, det är dåligt, men man kan inget göra åt det.

Leila blev chockad en gång då hon fick veta av sin bästa väninna att denna hade talat med en grupp ester som var en förbjuden organisation. Väninnan kallades till förhör hos KGB. Leila blev chockerad över tanken att någon var agent. "Och om jag känner henne, finns det då inte risk att jag också blir kallad till förhör?"

Den typen av händelser skapar situationer då man funderar på vem man kan lita på. Det förstärks av att det i praktiken är olagligt att tala om KGB.

Och när vi var i Londen såg vi den här hörnan, där alla får tala fritt – speaker's corner – det var fantastiskt. Där stod en man och talade för någon slags kommunism och någon annan för den homosexuella rörelsen. Något sådant är totalt otänkbart i Estland. Där är allt förbjudet, där finns ingen park där man får tala.

SvT: Tycker ni att det är skillnad på människorna här jämfört med dem i Estland?

VR/LM: Ja, allra mest är det skillnad på kvinnorna. Det finns ett intresse för politik och samhälle som inte finns över huvud taget hos estniska kvinnor. Det intresset finns över huvud taget väldigt lite bland människor i Estland, eftersom man ju ändå inte kan påverka någonting. Tankemässigt flyr man från den typen av problem som rör sig kring det politiska.

Jag skulle kunna tänka mig att man i

Sverige kanske börjar diskutera med en socialdemokrat om man tycker socialdemokraterna har rätt eller fel. Något sådant händer aldrig i Estland.

SvT: Är människorna i Sverige gladare och friare?

VR/LM: Ja det märks bla på musiken. I Estland saknar musiken en riktig glädje och stämning. Det finns många glada låtar i den estniska musiktraditionen, men när de spelas in på skiva så låter det alltid sämre, inte bara p g av den bristande tekniska kvalitén utan också p g av att det inte finns någon riktig kulturell skaparglädje.

Det är på något sätt en ständig förslitning av ens sinne. Varje dag gick jag (V Randpere) hem från centralministeriet och var på ett uruselt humör. Systemet och de tankar som man skulle göra pro-

paganda för var så oförenliga med hur människor tänker och känner i Estland. Man skapar på något sätt en inbyggd nervositet, som ibland slår över.

SvT: Tror ni Estland blir fritt någon gång?

VR/LM: Ja kanske någon gång och kanske om 100 eller 200 år. Det tar nog lång tid eftersom Estland inte har varit fritt på 500 år.

SvT: Men Estland var väl fritt på 30-talet?

VR/LM: Ja det stämmer kanske.

Men i vilket fall som helst lever människor bara ett liv och man har ansvar för det. Vi måste lämna Estland och vi gjorde det.